

РАДКА НИКОЛОВА КОДЖАБАШЕВА

СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ РИСК В УСЛОВИЯ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд
за присъждане на научна и образователна степен “доктор”
по професионално направление 3.3, Политически науки,
научна специалност “Политология”

Научен ръководител:
доц. д-р Елена Симеонова

София, 2021

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК С ТАБЛИЦИ И

ФИГУРИ.....	3
Таблицы.....	3
Фигури.....	4
СПИСЪК СЪС СЪКРЪЩЕНИЯ.....	5
УВОД.....	6
ГЛАВА ПЪРВА: Концептуална рамка на изследването.....	14
1.1. Дефиниране на понятийния апарат.....	14
1.2. Теоретична рамка на изследването.....	34
1.2.1. Теория на риска.....	34
1.2.2. Теория на политическия риск.....	38
1.2.3. Системни теории.....	61
1.2.4. Теория на ценностите.....	76
1.2.5. Теория на глобализацията.....	83
1.2.6. Обобщение на теоретичната обвързаност на СИПР.....	88
1.3. Методология на изследването.....	89
ГЛАВА ВТОРА: Социални измерения на политическия риск – СИПР.....	96
2.1. Теоретичен модел на СИПР.....	96
2.2. Формален модел на СИПР.....	124
2.3. Концептуален експериментален модел на СИПР индекс.....	129
ТРЕТА ГЛАВА: Емпирична проверка на концепцията за СИПР и СИПР	
индекс.....	144
3.1. Проявления на СИПР в практиката на глобалните политически	
рискове.....	144
3.2. Емпирична проверка на концептуален, експериментален СИПР	
индекс.....	172
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	185
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	190
Приложение 1: Видове политически риск по класификацията на Ян	
Бремер.....	190
Приложение 2: Вторичен анализ на “Political risk: Top 10 ” за периода 2016 – 2020	
г. на Eurasia Group.....	191
Приложение 3: Управление на социалния риск по системата на SRM Световната	
банка.....	194
Приложение 4: Разпределение на първия транш от 1.9 млрд. (от 160 млрд.) долара	
на Световната банка в отговор на корона кризата.....	196
Приложение 5: Класация на държавите по енергийни резерви към 2014 г.....	198
Приложение 6: Методология за формиране на индекс BERI, PRS, ICRG.....	201
Приложение 7: Интегриране на социален и политически риск.....	204
Приложение 8: Графичен израз за изследване качеството на окръжност чрез	
декомпозиране на вписани многоъгълници до вписан триъгълник.....	205
Приложение 9: Развитие на пандемичната ситуация в периода 31.01.2020 до 05.01.	
2021 г.....	206
Приложение 10: Сравнителни данни за смъртността от ковид 19 към 25.04. 2020	
г.207	
ЛИТЕРАТУРА.....	211

Увод

Обект на анализа: Основен обект на анализа на дисертационното изследване е *политическият риск*.

Предмет на анализа: Предмет на анализа на дисертационното изследване са *социалните измерения на политическия риск (СИПР) в условия на глобализация*. Предметът на анализ се приема в неговата комплексност, което изисква фокус върху различните ѝ елементи, като например системни връзки, причинност, каузалност, значимост.

Изследователските въпроси са следните:

- 1) По какъв начин политическият риск генерира СИПР?
- 2) Кои са социалните измерения на политическия риск (СИПР)?
- 3) Какво е значението на СИПР?
- 4) Измерими ли са СИПР?

Цели: Целите на изследването произтичат пряко от поставените изследователски въпроси и са следните:

- 1) Идентификация, анализ и класификация на социалните измерения на политическия риск в условия на глобализация.
- 2) Създаване на формален модел на социалните измерения на политическия риск.
- 3) Установяване значението на видовете СИПР.
- 4) Съставяне на концептуална рамка за СИПР индекс.
- 5) Емпиричен анализ на проявите и значението на СИПР.
- 6) Аprobация на концептуалния експериментален индекс на СИПР.

Задачи: Постигането на основните цели на дисертационното изследване е възможно при изпълнение на следните конкретни задачи:

- 1) Анализ на теориите за риск, политически риск, системните теории, теории за ценностите и теория на глобализацията от гледна точка на целите на изследването.
- 2) Преглед на методи за оценка и анализ на политическия риск.
- 3) Предефиниране на концептуалната рамка на политическия риск, предвид СИПР.
- 4) Концептуализиране на видовете СИПР.

5) Анализи на глобални политически рискове за установяване проявлението на СИПР.

6) Изчисление и анализ на СИПР- индекс.

Хипотези: Хипотезите, които са подложени на проверка чрез поставените въпроси, цели и задачи в настоящия труд са:

1) Политическият риск има и социални измерения.

2) СИПР са резултат от несъответствие на ценностите на социалната подсистема с наложените изкуствени конструкти – закони от политическата подсистема.

3) Връзката между СИПР и риска в обществената система е правопрпорционална.

Основна хипотеза: Политическият риск, в качеството си на системен риск генерира и СИПР. Те са резултат от ценностни несъответствия на обществените подсистеми, поради което са риск за обществената система.

Теоретични подходи: Основен теоретичен подход на изследването е *системната теория*. Основание за избора е разбирането на обществото като система, в която функционират множество подсистеми. Това определя политическия риск като системен, поради което той касае всички подсистеми. Глобализацията се приема като възможно най-голямата обществена система, в която се осъществява алокация на ценности. Отчита се взаимовлиянието на подсистемите и сумарния резултат от това върху цялата система. Този подход предполага холистичен анализ. През характеристиките на системата по принцип се търси системния закон, който поддържа баланса ѝ, и в нарушение, на който възниква риска и в частност политическият риск. Слабостта на подхода е в това, че поради комплексността от връзки и взаимодействия, емпиричните изследвания трудно могат да се осъществят, но е налично предимство при формалното моделиране.

Доколкото рискът е резултат от решения/ действия, с цел установяване как се генерират СИПР, се търси причинно-следствена връзка за взаимодействието на подсистемите на обществената система. Имайки предвид, че ценностите са основният въпрос на човешкото съществуване (Фотев, 2012:7), анализът е построен през теория на човешките потребности на Абрахам Маслоу, защото потребностите са мотивирани от ценностите. Използва се идеята за интеграционната функция на социеталната общност в обществената система, предложена от Т. Парсънз. Мобилността, като основна ценност на глобализацията, се прима като алокация на ценности, с което се постига

ценностни съответствия/ несъответствия. Поради тази причина се анализира и теория на глобализацията с акцент върху два нейни резултата: ценностни възприятия и „последствията за човека“.

Методологичен подход: За постигане на целите и задачите на изследването е приложено аналитично моделиране, в двата му аспекта – теоретично и формално. Същият подход е използван и при създаване на концептуалната рамка на СИПР индекс. Основание за това са възможностите за разкриване на взаимовръзки между отделни променливи и субекти, относимо към произхода и въздействието на политическия риск и неговите социални измерения. Концепцията на СИПР индекс е базирана и на математически модел.

Ограничения: Избраните теоретични и методологични подходи предполагат комплексност, която изисква многостранни познания. Поради това са направени редица ограничения.

Концептуални ограничения: От гледна точка на системните теории в настоящия труд под система ще се разбира само *отворена система*. Елементите на обществената система са ограничени до *четири подсистеми* – социална, икономическа, финансова и политическа. Накрая ще се въведе и технологична подсистема. Политическият риск като обект на научното изследване е локализиран в рамките на *демократичните политически системи*. Видовете политически риск, които са най-релевантни към темата на изследването са ограничени до три: *геополитически, технологии и вътрешнодържавни размирици*. При анализ на взаимодействието на икономическата, политическата, финансовата и социалната подсистеми ще се изхожда от три основни ценности: свобода, власт и пари. Символен интеракционизъм не е включен в анализа, въпреки неговата релевантност. Условието на глобализация *не разглежда* *произтичащите от тях антиглобалистски процеси*. Редно е при приложение на системен анализ да се посочи освен интеграционния системен принцип – глобализацията, така и дезинтеграционния – антиглобализацията. Но тук фокусът е върху алокацията на ценностите, които съизмерват системите, поради което изборът за теоретичен анализ е строго *фокусиран* върху теорията на З. Бауман. Предложеният СИПР индекс е *концептуален и експериментален*. Ограничава се до изчисление на *два (от три)* от компонентите си.

Методологични ограничения: Основните компоненти на политическия риск са вероятност и въздействие. Част от управлението на риска изисква приложение на математически методи и модели. Настоящото изследване *не предлага методология* за

остойността на факторите формиращи СИПР. С цел ясен акцент върху социалните измерения на политическия риск като системен резултат не са приложени възможни, напълно релевантни подходи, като например *теория* на външните отношения, геополитически подход, конфликтология или други политологични теории.

Структура на изследването: Дисертационното изследване е структурирано в три основни глави.

В глава първа са изложени теоретични постановки касаещи риск, политически риск, системи, отворени системи, обществена система, ценности, социални ценности, глобализация. В хода на тяхното представяне са направени коментари, предложени са модели и концепции, взаимовръзки свързани с предмета на изследването - СИПР. Дефиниран е понятийният апарат, в смисъла на който е изградена дисертацията.

Втора глава представя концепцията за СИПР в теоретичен и формален аналитичен модел. Разгледани са четири вида СИПР. Разработен е експериментален СИПР индекс.

Трета глава цели проверка на резултата на научното изследване, представен във втора глава. В анализ на политическите рискове за периода 2015 – 2020 г. са разкрити проявления на СИПР. Търсен е ефектът от това върху обществената система. Представен е примерен резултат на СИПР индекс в условията на глобална пандемия.

Заклучението обобщава резултата от изследването в изводи относно хипотезите. Посочен е вероятният принос на изследването, както и идеи за надграждане на концепцията за СИПР.

Налична е и обособена част с библиография, таблици, фигури и приложения, използвани в текста.

Глава I. Концептуална рамка на изследването.

Тази глава е обзорна и аналитична. Основната ѝ цел е да дефинира понятийния апарат на изследването, да отграничи и обоснове обекта на анализ като го разположи в контекста на съществуващите изследвания по проблематиката. Теоретичният анализ тук е използван за конструиране на концептуалната рамка на предмета на изследването.

В първия параграф е представен обзор на дефиниционните подходи и определения на понятието “политически риск” и се извежда такова за понятието “социални измерения на политическия риск” (СИПР), в качеството им на предмет на анализ. Предвид системния подход, приложен към изследването, е било необходимо

дефиниране на спомагателни, но конструктивни понятия като “риск”, “система”, “ценности”, “глобализация”. Целта е открояване на средата и причинността свързани с обекта и предмета на изследването.

Дефинирането на понятието социални измерения на политическия риск се оказва зависимо пряко от дефиницията на политическия риск и ценности. Разглеждането на политическия риск като системен, социалната подсистема като носител на ценностите, изпълняваща интеграционна роля в обществото, както и глобализацията като алокация на ценности и борба за ценностни възприятия, разкриват измеренията и значението на политическия риск за обществото.

В настоящото дефинираме политическия риск както следва: *Политическият риск е резултат от мотивирани с най-висока ползност действия на политическата подсистема на обществото, които носят вероятност за вреда за другите подсистеми. Като законодателна подсистема на цялата система (обществото) рискът, който тя генерира, е системен, поради което политическият риск има толкова измерения, колкото елементи, подсистеми, има обществото. Той се разпределя директно или индиректно, чрез другите подсистеми, върху всички подсистеми, при което променя техните граници/ разлики. Тези разлики се осъществява чрез процеса на алокация на ценности.*

В следствие на дефиницията на политически риск, под социални измерения на политическия риск се разбира: *Социалните измерения на политическия риск са тези измерения на политически риск, които са налични при несъответствия между ценностите на социалната подсистема и наложените от политическата подсистема изкуствени конструкти (законали). Проявлението им е директно в резултат на политически решения, касаещи социалната подсистема или индиректно – в резултат на политически решения, касаещи другите подсистеми, които рефлектират върху социалната. СИПР може да се класифицират като полагаеми се права, недоверие, житейски шансове и разединение. Дефинирана като централна за обществената система, социалната подсистема е ядро на всички подсистеми, поради което СИПР провокират риска в система на обществото.*

Във втория параграф се идентифицират и систематизират най-често прилаганите теоретични подходи за анализ на риск, политически риск, система, ценности и глобализация. В следствие на теоретичния анализ тук е установен 1) рискът като мотивиран избор за ползност при вероятност от загуба. Неговата природа излиза от рамките на рационалността и е свързана и със субективни и психологически фактори.

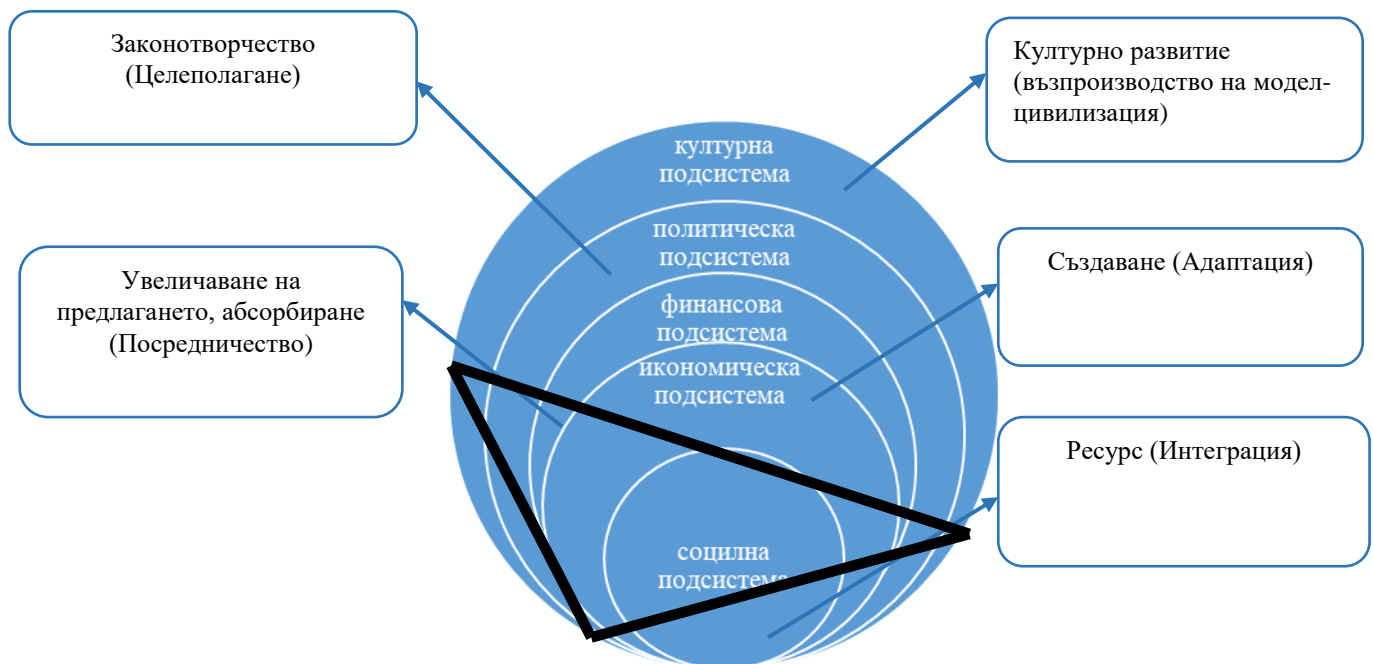
Това подсказва разглеждането на риска през мотивите за действие, за които в последствие се разкрива, че са производни на цели, интереси, потребности, и в крайна сметка произхождат от ценностите. 2) Политическият риск, като частен случай на риск е системен риск за обществото и това имплицитно налага наличие на икономически и социални измерения на политическия риск. Този извод се постига през системните теории. Теоретичните представи за политическия риск формулират няколко вида политически риск, както и разнообразен набор от анализи. Като най-релевантни към темата на изследването са разгледани следните видове: геополитически риск, вътрешни размирици и технологичен риск. Те са използвани за извеждане на видовете СИПР, при което няма точно съответствие, тоест от един политически риск може да се изведат няколко СИПР, но е налична каузалност. Аналитичните подходи към политическия риск са разгледани в тяхната приложност към икономическите субекти. Разгледани са джей-крива и дебели опашки представени от Я. Бремер. Направен е извод за необходимостта аналитично да се вземат предвид и характеристиките на риска, по принцип, както и средата, в която той се осъществява. 3) Анализът на системните теории разкрива тази среда, а тя е обществото като отворена система, чийто елементи (подсистеми) са политиката, икономиката, финансите и хората в техните индивидуалности, общности и общества. Премоделирайки Парсъновия модел на кибернетична йерархия в модел на подмножества, разкриваме социалната подсистема, освен като интегративна за обществото и като негово ядро. 4) Социалната подсистема е носител на ценностите, които имат осево значение за обществото. Освен това е налична несъизмеримост на ценностите на социалната подсистема и тези на другите подсистеми, в частност на политическата и икономическата. Тази несъизмерност е генератор на риск, в частност на политически риск. От тук и вземаме повод да въведем ценностен триъгълник на обществото, който да послужи за оценка на обществения риск през СИПР. 5) В обобщение анализите на З. Бауман представящи глобализацията като алокация на ценности и борба за ценностно възприятие, потвърждават ценностния и системния подход към политическия риск, поради два факта: текущо политическият риск като теория има за обект МНК, ПЧИ, които съществуват само в система на глобализация, а тяхната глобална реализация е възможна единствено с ценностно възприятие на локално ниво.

Във фигури 6 и 7 от изследването е посочен извода от анализирани теории, от гледна точка на средата, функциите на елементите и генерирането на политическия риск през ценностния триъгълник, определен от СИПР. По-долу е представена

комбинация на двете фигури, като върховете на начертания триъгълник отговарят съответно на ценностите “Свобода”, “Власт”, “Пари”.

Фигура: 6.; 7. Обществена система - конструкция и функции; ценностен триъгълник на обществото

Третият параграф е посветен на методологичните подходи за анализ на политически и социален риск. Разгледани са количествени, качествени, аналитични и математически методи, както и някои видове подходи към съставяне на индекси, използвани по-нататък в концептуалната част на изследването.

Глава II. Социални измерения на политическия риск - СИПР

Първият параграф се състои от три подпараграфа. В *първи подпараграф* е представена концепцията и същността на СИПР. Разгледани са видове СИПР и факторите за тяхното реализиране, като и двете са потърсени в научната литература. СИПР се характеризират с осем постулата изведени от теоретичния анализ. Това са:

1) Обществената система се състои от (поне) четири основни отворени подсистеми – социална, политическа, икономическа и финансова.

2) Поради своята интеграционна функция, определена от нейния ресурсен характер, както и поради системния принцип на централизация, който посочва

индивида като централна система, социалната подсистема е ядро на всички подсистеми, а следователно и на обществената система;

3) Политическият риск е резултат от законотворческия процес, ексклузивен прерогатив на политическата подсистема;

4) От гледна точка на системния принцип за взаимодействие на елементите, което прави системата конститутивна и емърджентна, законотворчеството касае всяка подсистема в частност и във взаимодействие с останалите, поради което политическият риск е системен за обществената система;

5) Ценностите са „царство на хаоса“ и са с „осево значение“ за обществената система, а ред в тях се налага чрез изкуствения конструкт на закона, който не е ценност, а функция на ценност;

5) Разликата между изкуствения конструкт и ценностите поражда ценностните несъизмерности между обществените подсистеми;

6) Тези несъответствия генерират политически риск;

7) Политическият риск бивайки системен има и икономически, и социални измерения.

8) Културната подсистема на обществото, носител на цивилизационния модел, е над всички останали подсистеми и обобщава ценностния модел на реалността.

8) Социалната система е носител на ценностите, поради което СИПР имат капацитетът да влияят на цялата обществена система.

Генериране на СИПР е разгледано през пирамидата на потребностите на А. Маслоу и е представено в таблица 5. Подчертава се формализирането на четири СИПР - *доверие/ недоверие, полагаеми се права, житейски шансове и единение/ разединение на обществото*, като в последствие се разглеждат всеки един поотделно като се прилагат редица примери за тяхното съществуване, разкрити от авторитети в социалните науки като Р. Дарендорф, Н. Чомски, З. Бауман, А. Пшеворски, Дж. Стиглиц и други.

Този подход е базиран на принципа на изоморфизма на Общата системна теория (ОСТ), както и на последователността на възникване на потребности от ценностите. Направени са изводи за разминаване на потребностите като вторичен продукт на ценностите и значението на това разминаване за генериране на политически риск и СИПР. Изведена е кръгова каузалност между СИПР и политическият риск, която е представена с примери в трета глава.

Таблица: 5. Генериране на СИПР в резултат от разминаване на потребностите на обществените подсистеми

N	подсистема/ потребност	социална	икономическа	Финансова	политическа	СИПР
1	оцеляване	Адаптация	Интеграция	Интеграция	Интеграция	Доверие в системата
2	сигурност	Интеграция Адаптация	Интеграция Адаптация	Интеграция Адаптация	Поддържане на модела	Полагаеми се права
3	принадлежност	Поддържане на модела, Интеграция	Няма	Няма	Поддържане на модела, Интеграция	Единение и разединение
4	увереност	Целеполагане: развитие	Целеполагане: максимизиране на печалбата	Целеполагане: капитализиране на печалбата	Целеполагане: власт	Житейски шансове
5	самоактуализация	Свобода за Развитие	Свобода за максимизира на печалбата	Свобода за капитализиране на печалбата	Свобода за власт	Житейски шансове
6	Трансцендентност	Световно гражданско общество	Неограничен достъп до пазари и ресурси	Глобален капитал	Глобално легитимирана власт	Полагаеми се права

Полагаеми се права се определят от политическата подсистема чрез законодателния процес. Това е вярно за всички останали подсистеми. Изследванията сочат, че отношението, несъответствието с очакванията и несъизмеримостта с полагаемите се права на другите системи поражда нов риск за обществената система. Социалната подсистема е в търсене на разширение на собствените си полагаеми права, а когато не са достатъчни провокира системата с политически, социални, икономически искания под формата на стачки, неподчинение, протест, миграция и други. Появата на гражданския статус, тоест на политическото участие, е основният израз на полагаеми се права. В течение на времето „борбата за пълно членство в гражданското общество“ става най-голямата тема на модерния социален конфликт. Но факт е, че не всички граждани могат да „депозират“ своите интереси в законодателния процес, при което държавата игнорира искането за промяна на полагаемите се права, и те се преформатират в искане за предлагане. Така въпросът за полагаемите се права, макар и

стар, остава основен за социалната подсистема на обществото. Трансформирането, преотстъпването на други подсистеми или директно и манипулативно negliжиране на полагаемите се права на социалната подсистема носи потенциално значим риск

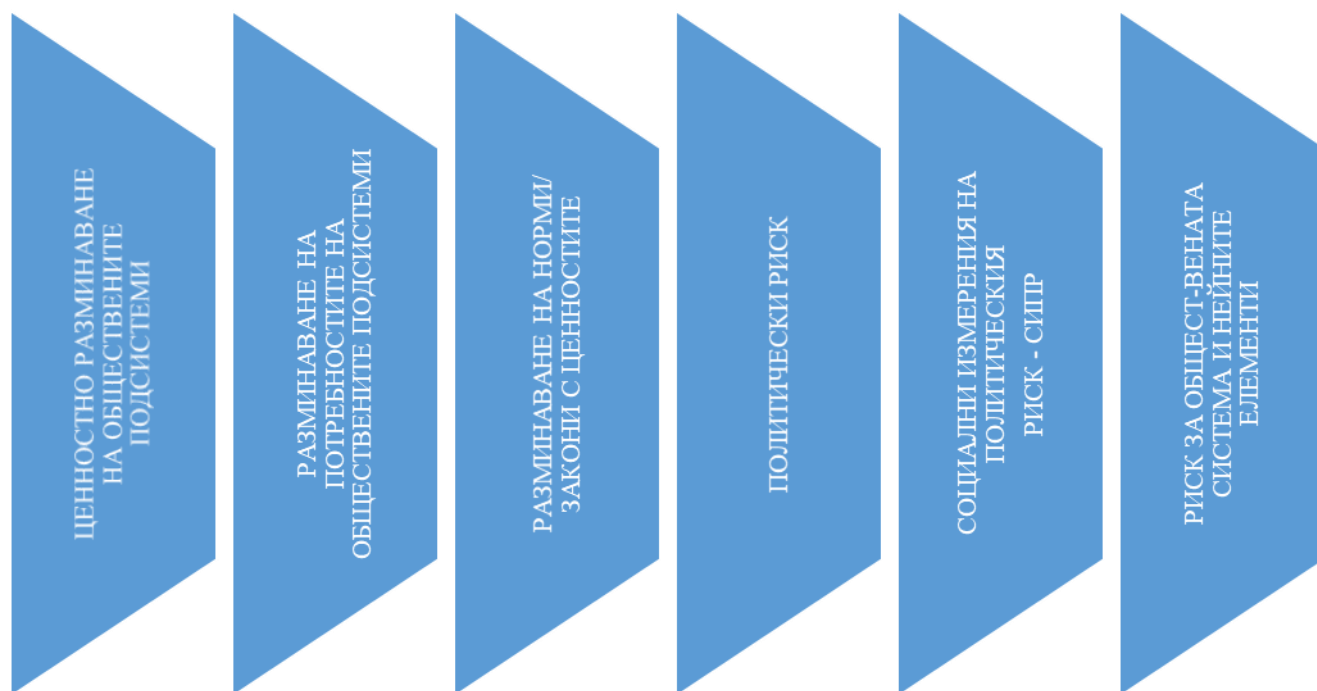
Доверието/ недоверието е есенциален елемент и измерител на риска при човешките взаимодействия. Доверието/ недоверието на социалната подсистема към политическата, в резултат от политическите решения е характеристиката на този вид СИПР. Кризите са един ефективен барометър на институционалното доверие и отразяват зависимостта на обществените подсистеми. Липсата на довери в политическите институции и техните решения неминуемо променя и ценностната нагласа. Недоверието в институциите предопределено от недостига дори само на полагаеми се права е израз на ценностно несъответствие, което ще наложи „да се определят по нов начин съдържанието на гражданските права, на жизнените шансове и свободата“. Липсата на доверие, тоест наличието на недоверие и полагаеми се права, които не удовлетворяват нуждите на социалната подсистема, се отразяват на следващото социално измерение на политическия риск, а именно житейските шансове. **Житейските шансове** са всъщност измерител на възможността за удовлетворение на потребностите, следващи удовлетворените потребностите от оцеляване и сигурност. Те са движещата сила на обществото като започнем с усвояване на богатата и стигнем до развитие на културната система на човечеството. Значимостта им е далеч по-голяма от политическата формулировка за икономически ръст, като източник на развитие. Те касаят *интелектуалното, психологическото, емоционалното и, разбира се, материалното състояние на живота на една личност, общност и общество.* Основният житейски шанс е *наличието на свобода.* В демократичните общества тя се подразделя на: свобода да избираш и да бъдеш избран за роля в политическата подсистема; да бъдеш образован, лекуван и здрав; да работиш, твориш, да мислиш и говориш свободно; да бъдат съблюдавани човешките ти права. *Но основната политическа риторика касаеща житейските шансове се концентрира около икономическия ръст.* В същото време политическата класа, чиято основна ценност е запазването на властта, е заинтересована да потиска всички спонтанни пориви на гражданите, да ги мобилизира като поданици, да реализира организация на контрол в посока на механизмите на рекрутиране, послушание, индоктриниране, нормиране, регулиране (всички описани от Макс Вебер реквизити на бюрократирането), обобщено ограничаване на полагаемите се права.

Единение/разединение е четвъртият СИПР. Той е израз на единение/разединение на обществото по икономически, религиозни, политически, идеологически или други причини. Би следвало да има зависимости със СИПР житейски шансове, доколкото шансът расте с разширяване на средата за реализация. Това означава липса на драстични разединения. Регулирането на причините за разединение, вкарват в политическия дневен ред и възможност за тяхното използване за други цели, мотивирани с нарушаване на човешките права. В резултат се засилва конфликтния потенциал, поради което напрежението от разединението расте. От друга страна, модерността на демократичните общества изживяват индивидуализма като ценност, който всъщност е наложен начин на живот, предопределен именно от либерализацията на пазарите и глобализацията. Стремещът към индивидуалното себerealизиране, сам по себе си цел, се превръща в опасна свобода, водеща до политическа и икономическа несигурност. Това индивидуалистично разединение замества класовото разединение, което се унаследява, защото „рисковете се социализират и се предават на поколения“.

Между видовете СИПР съществува каузалност, като повишаването на СИПР “полагаеми се права” и “житейски шансове” намалява СИПР “недоверие” и “разединение”. Обратното също е вярно.

Във втория подпараграф е представен формалният модел на концепцията за СИПР. Той се базира на вече представената концепцията за същността на СИПР, а следователно на следните разбирания в посочената причинност: 1) разминаването на ценностите на подсистемите на обществото провокира 2) разминаване на потребностите им, които са 3) лимитирани в рамките на норми и закони определени от политическата подсистема, поради което се 4) генерира политически риск. 5) Политическият риск има икономически и социални измерения. 6) Защото социалната подсистема е носител на ценностите, то СИПР са силно влиятелни за риска в обществената система и б) предизвикват, в различна степен, промени в другите подсистеми, както и в обществената система. Тази взаимовръзка, формален модел на СИПР, е посочена на Фиг.9. По-синтезирано формалният модел е представи в табл. 8. Тя откроява връзката ценностно несъответствие – СИПР – риск за обществената система в три степени.

Фигура: 9. Реализиране на СИПР

Таблица: 8. Ефект на СИПР върху обществената система

Разлика между ценности на социалната подсистема и законите/ нормите наложени от политическата подсистема	Сравнение на потребности на социалната подсистема с потребностите на другите подсистеми	СИПР	Риск за обществената система
Драстична разлика	Противоположност	Голям	Разрушение
Средна разлика	Разминаване	Среден	Дестабилизация
Малка разлика	Съвпадение	Нисък	Корекция

В третия подпараграф е извършено наблюдение в три позиции, на процеса на генериране през СИПР на ценностния триъгълник на обществото. Водещи елементи на анализа са големината на върховете на триъгълника, които определят неговия вид, както и позицията му в обществената система, тук - представена с четирите елемента. Друг важен фактор е дали и къде страните на триъгълника пресичат подсистемите. Тъй като изследването е политологично, то фокусираме анализа си върху ъгъл „Власт“. При

високи нива на СИПР „недоверие“, „разединение“, ъгълът „Власт“ ще нараства пропорционално. С нарастването на този ъгъл намаляват ъглите „Пари“ и „Свобода“, (по причина, че сумата на трите винаги е 180 градуса). Така потвърждаваме, че СИПР „недоверие“, „разединение“ оказват влияние на СИПР „полагаеми се права“ и „житейски шансове“, което бе описано и концептуално. Обратното също е вярно. Тоест налична е каузална зависимост между социалните ценности, СИПР и риска за обществената система, с което може да потвърдим и приложения формален модел на фиг. 9 и табл. 10. Следователно, ако наблюдаваме формата на ценностния триъгълник може да правим изводи за СИПР, а от разположението му в обществената система - изводи за несъизмерността на всяка ценност от гледна точка на четирите подсистеми. Разгледани са три случая: *балансиран ценностен триъгълник (ъгъл Власт 60°), властоцентриран ценностен триъгълник (ъгъл Власт 90°), власто-определен ценностен триъгълник (ъгъл Власт над 130°).*

Вторият параграф представя концептуален експериментален СИПР индекс. Първият подпараграф въвежда методологичния подход при съставяне на концептуален модел за СИПР индекс. Индексът СИПР стъпва и на качествени, и на количествени модели за анализ на политическия риск. Нужно е да се приложат аналитични, синтетични и математически методи за постигане на краен числов и геометричен израз. Компонентите на индекса са разпределени в *три нива*: фактори за СИПР, видове СИПР, ценности на ценностен триъгълник на обществената система. Защото политическият риск е системен и продуциран от властовата подсистема – политическата, то анализът на СИПР – индекс е фокусиран върху ъгъл “Власт”, от чиято величина разсъждаваме за нивото на риск на обществената система. Така през призмата на правилни фигури със статични първични, идеални величини, 90° за всеки СИПР и 60° за всяка ценност, ще коригираме до получаване на реални стойности. Това може да стане като намалим/ увеличим първо стойностите на СИПР с резултата от техните фактори, след което с новите стойности на СИПР ще коригираме идеалните стойности на ъглите на триъгълника. Според това, каква стойност имат трите върха на триъгълника, съответно „свобода“, „пари“, „власт“ се прави извод за вида на триъгълника, неговото разположение в обществената система и риска за обществената система и нейните подсистеми. Разположението му в обществената система е показател за това, дали и колко социалната подсистема има достъп до трите ценности – свобода,

пари, власт. Този резултат може да е барометър за социално напрежение или ориентир за политическо решение. Схематично представено в табл. 9 компонентите на СИПР индекс са фактори за СИПР, видове СИПР, ценностни ъгли.

Таблица: 9. Компоненти на СИПР индекс

ВИДОВЕ СИПР	доверие/ недоверие	Полагаеми се права	Житейски шансове	Единение/ разединение	ЦЕННОСТЕН ТРИЪГЪЛНИК
фактори за СИПР	Институционално доверие	Участие в политическата подсистема: Обществена позиция, Участие в законодателния процес	Здраве, здравеопазване	Етническо и религиозно фрагментиране	Свобода
	Политическа апатия	Участие в преразпределение на обществените блага	Образование, култура, социализация	Социално фрагментиране	
	Идеологическа апатия	Свобода на словото, придвижване, право на собственост,	Качество на живот – материално, духовно и емоционално, екология	Идеологическо и политическо фрагментиране	Власт
	Приемане на корупционен модел на поведение	Участие в икономическата и финансовата подсистема	Материална собственост	Финансова поляризация	Пари
	Граждански протест	Право и ниво на информираност и защита		Образователно и елитарно фрагментиране	
		Образование	Емиграция, мобилност	Други признаци	

Процесът на трансформиране на данните от фактори за СИПР в данни за видовете СИПР, в данни за ценностния триъгълник до извод за разположението на триъгълника в обществената система и рисковите ѝ нива, следва посочената в табл. 10 логика.

Таблица: 10. Процес на генериране и реализиране на индекса на СИПР

фактори на СИПР по вид	Остойността на всеки вид СИПР, обща стойност 360°	Остойността на върховете на ценностен триъгълник, обща стойност 180°	Стойност на ъгъл Власт	Рисково състояние на обществото	Процес на вземане на решение
Съгласно таблицата по-горе	Довери/недоверие	Свобода Като функция на „полагаеми се права“	Власт $\geq 120^\circ$	Високо	Политически – реформи;
Съгласно таблицата по-горе	Полагаеми се права	и „житейски шансове“, коригиран с α .			Икономически – според склонността към риск;
Съгласно таблицата по-горе	Житейски шансове	Власт Като функция на „недоверие“ и „разединение“.	Власт $\geq 60^\circ$ Власт $< 120^\circ$	Средно	Социални – според нуждата от изменение на СИПР или според нуждата от изживяване на ценностите
Съгласно таблицата по-горе	Единение/разединение	Пари Като функция на „Житейски шансове“ и „полагаеми се права“, коригиран с β .	Власт $< 60^\circ$	Ниско	
	360°	180°			

Извежда се формула, която свързва стойностите на видовете СИПР и стойностите на ъглите на ценностния триъгълник на обществото, с цел постигане на геометричен форма на индекса, от която правим изводи за риска в обществото.

$$В + С + П = (P + H)/2 + (180^\circ - (P + H)/2) * \alpha\% + (180^\circ - (P + H)/2) * \beta\% = 180$$

За извеждане на формулата са приложени следните постулирани тук и принципни правила:

Политологични:

Ъгъл “Свобода” на ценностния триъгълник се формира от СИПР “Житейски Шансове” и “Полагаеми се права”, тоест С се формира от ЖШ + ПП

Ъгъл “Власт” на ценностния триъгълник се формира от сумата на СИПР “Недоверие” и “Разединение”, тоест $V = H + P$

Ъгъл “Пари” на ценностния триъгълник се формира от СИПР “Житейски Шансове” и “Полагаеми се права”, тоест C се формира от $ЖШ + ПП$

Математически:

$$ЖШ + P + H + ПП = 360^\circ$$

$$P + H = 360 - (ЖШ + ПП)$$

$$360^\circ/2 = 180^\circ = C + V + П$$

$V = (P + H)/ 2$, и защото $C + V + П = 180^\circ$, то $C + П = 180^\circ - V = 180^\circ - (P + H)/ 2$, следователно

$$C = 180^\circ - (P + H)/ 2 \text{ коригирано с } \alpha$$

$$П = 180^\circ - (P + H)/ 2 \text{ коригирано с } \beta,$$

където $\alpha + \beta = 100\%$.

Във втори и трети подпараграф са предложени източници на информация за формиращи СИПР фактори, както и насоки за анализ на ценностния триъгълник на обществото.

Глава III. – Емпирична проверка на концепцията за СИПР и СИПР индекс

В настоящата глава вниманието ни е върху проверката на представената концепция за СИПР и СИПР-индекс. Обект на анализ тук са политическите рискове съобщени от Eurasia Group за периода 2016 – 2020 г. Изборът отговаря на два критерия: световна кредитабилност на аналитичната агенция и академично признание на нейния управляващ директор в областта на политическия риск, доктора по политология Ян Бремер. Потърсили сме проявления на четирите вида СИПР в гореспоменатите анализи. Пандемичната глобална ситуация използваме за основа за демонстриране на СИПР-индекс. Изчисляваме видовете СИПР и ъглите на ценностния триъгълник и правим изводи на база резултата.

В параграф първи е направен анализ на проявленията на СИПР в практиката на глобалните политически рискове. Обект на този анализ са анализите на Eurasia Group, които съдържат 50 позиции основен риск (5 години по 10 риска) и 12 позиции риск под наблюдение (средно по 3 риска за 5 години) (Приложение 2). В тази класация на рисковата посока в периода 2016 - 2020 г. може да обобщим **осем процеса** с тежест по-голяма или равна на 5%: „Президентството на Тръмп“, „Китай сам по себе си“, „Китайско-американските предизвикателства“, „Глобалните технологии“, „Европа“,

„Турция“, „Латинска Америка“ и „Средния изток и арабски въпроси“. „Лидери“, „Финанси“ и „Ерозия на институциите“ са с обща тежест 7% и оформят **девети** рисков процес. Ако прецизираме още малко данните ще класифицираме рисковите процеси за периода до пет: **(1) световна архитектура, институции и популизъм; (2) технологии; (3) финанси и търговия; (4) екология и енергийни източници; (5) вътрешно напрежение.** Политическият риск глобална пандемия се класифицира като „непознато“, съгласно класификацията в приложение 1. Но той е глобален, институционален и политически по същността на своето естество, защото е управляван от политическата подсистема в сътрудничество с международни организации. Решенията са политически. Затова този риск причисляваме към първия процес – световна архитектура, институции и популизъм. В пет подпараграфа се представени изводи за СИПР в съответната категория политически риск. Политическият риск “Вътрешни размирици” е разгледан през погледа на българските медии относно глобалната пандемия от ковид19 през 2020 г.. Информацията там не е препотвърдена с първоизточници. Изводите от направения анализ може да обобщим както следва:

1) Основният риск е *разруха на световната архитектура*. Той кореспондира със СИПР „*Доверие/ недоверие*“. Изразен е чрез анализ на процесите около изчерпване смисълът на НАТО; институционална ерозия на изборния процес и демокрацията във всичките ѝ съставни елементи; ниска избирателна активност; пълна политическа апатия и драстичен спад на легитимността на политическата подсистема на обществото и нейните лидери. Вторият вид СИПР „*полагаеми се права*“ е засегнат през отказа от реформи в периода 2014 – 2015 г. поради липса на избори. Риск от негативна промяна на статута на средната класа е отчетен като фертилна основа за конфликтна рефлексност, сама по себе си предизвикваща ответна политическа реакция на естаблишмента. СИПР „*единение/ разединение*“ е ясно формирано като проблем, както на ниво международна политика, така и на ниво социална подсистема на обществото. Анализите го разглеждат през осезаемо разединение на обществото чрез асиметричността, като начин на водене на война, която дразни социалната подсистема. Разкриването на асиметричността е резултат от новите технологии, които предполагат прозрачност, а тя по-висока вероятност за информираност, а тя по-висока вероятност за достигане до изводи за асиметричността между отделните подсистеми на обществото от гледна точка на „полагаеми се права“ и „житейски шансове“.

2) *Технологиите* въвеждат „новото нормално“, което предопределя нова ценностна перспектива, която би следвало да бъде вградена в една нова глобална

архитектура на всички подсистеми на обществото - политическа, икономическа, социална, финансова. Под анализ са следните технологични процеси през последните 5 години в тяхната рискова перспектива: изкуствен интелект, супер компютри, 5-жи мрежа, бази данни, национално законодателство относно достъпа и обmena на данни. Социалните измерения на тези процеси може да търсим в роботизация и намаляване на работните места, повсеместна дигитализация и последващо безлично общуване, обобщени в СИПР “житейски шансове”. Придружаващата ги десоциализация, ментални и физически здравословни проблеми, изменение на човешките права в рамките на изискванията на киберсигурността се асоциира със СИПР “полагаеми се права” и “единение/ разединение”. Примерът на въведената от ККП “система за социален кредитен рейтинг” е силно релативен към СИПР “полагаеми се права”, “доверие/ недоверие”.

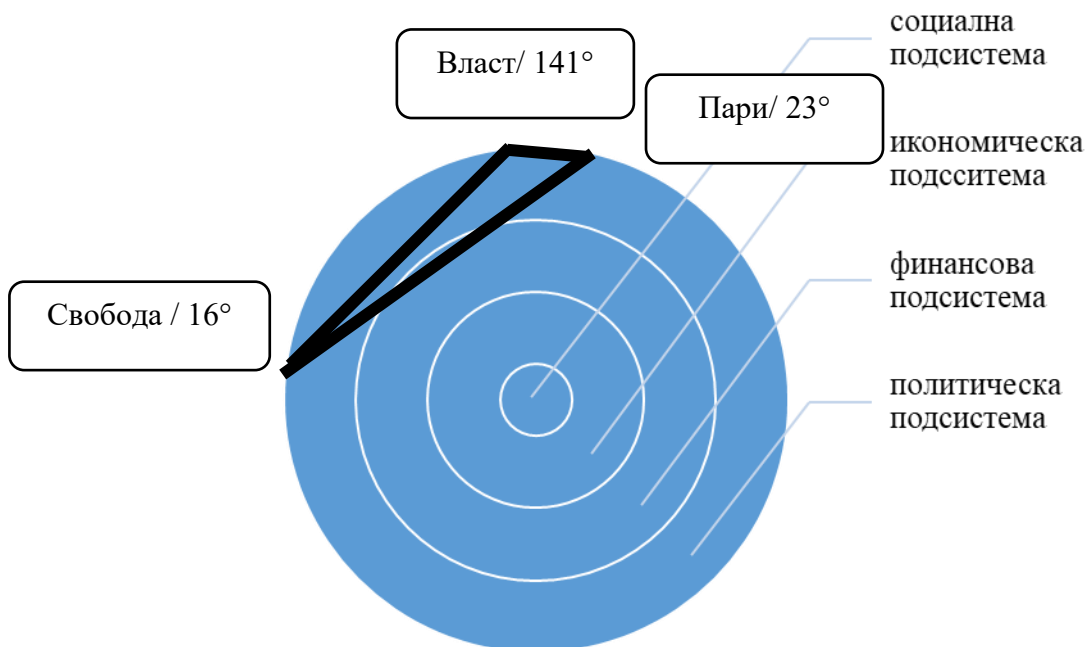
3) СИПР произтичащи от политически рискове касаещи *финансите и икономиката*, може да ги наречем индиректни СИПР, предвид, че те се отразяват на политическите решения върху социалната подсистема чрез финансовата и икономическата. Но като видове не са различни, предвид, че финансовите и икономически трусове се отразяват на социалната подсистема като намаляване на житейските шансове (работни места, екология, покупателна възможност), финансова поляризация (повишаване на цените, загуба на финансови и реални активи, бедност, богатство - разединение), и накрая водят до недоверие в политическата система, която не е била в състояние да урегулира полагаемите се права (право на доход, работа, собственост) и да постигне икономическа сигурност.

4) *Енергийните източници* създават геополитически и екологичен риск. Взети заедно те представляват значима част от СИПР „житейски шансове“, а това измерение на СИПР е най-меродавно за провокиране на СИПР „недоверие“.

5) През 2020 г. *вътрешнополитическите размирици* се оказаха множество. На много места те са резултат от натрупване през годините на социални измерения на политически риск, основно липса на желаните полагаеми се права и нужните житейски шансове. Корона-кризата даде последен натиск за реализацията им. Базирайки се на анализ на българските новини, отразяващи протести по света, може да разкрием ясно натиска на гражданското общество към нови полагаеми се права, по-добри житейски шансове, през израза на недоверие към политическата подсистема и ясно изразено желание за нейната структурна промяна. Отговорът на властта е опит за разединение през значително оръжаните полагаеми се права.

Във втория параграф е изложена емпиричната проверка на концепцията за СИПР индекс. Използва се благоприятната за научни изследвания, но не и за обществото, глобална пандемична ситуация. Доколкото, както по-горе бе казано, не е предложена концепция за остойностяване на факторите формиращи СИПР, то емпиричната проверка на индекса ще е ограничена до извеждане на другите два компонента – видове СИПР и ъгли в ценностния триъгълник. Геометричният израз на резултата е ценностният триъгълник на обществото в глобалната пандемична ситуация, наричана тук ковид криза. Той изглежда приблизително както е показано на фиг. 16:

Фигура: 16. Ценностен триъгълник на обществото в глобална пандемична ситуация – ковид криза 2020 г.

В *трети подпараграф* е направен анализ на резултата от индекса, а в *четвърти* той е сведен до следните изводи:

- 1) Налични са драстични ценностни противоречия между социалната и другите подсистеми. Рискът за системата е много висок.
- 2) Политическата и финансовата подсистема формират ценностния триъгълник.
- 3) Моделът на обществото е непълен без технологичната система, която обслужва организацията на финансовата и стои на входа и изхода на информацията за цялата система, а политическата подсистема управлява чрез тази информация.

- 4) СИПР в ситуация на ковид криза се реализират в риск за обществената система чрез обезсмисляне на политическата подсистема. Може да говорим за падение на политическата система.
- 5) Политическият риск е създал технологичен, финансов, икономически и социален риск за самата политическата подсистема. Големината на ъгъл Власт е рефлекс срещу ресурсна зависимост - финансова и информационна.
- 6) Възможен изходът на политическата подсистема е експроприация на технологичната подсистема, което е икономическо измерение на политическия риск.
- 7) При ниски нива на коригирация коефициент α , който влияе на ъгъла Свобода, в ценностния триъгълник, конкуренцията между технологичната и политическата подсистеми ще разруши системата.
- 8) При високи нива на коригирация коефициент α , който влияе на ъгъла Свобода, в ценностния триъгълник, обществената система има шанс да се реализира на качествено ново ниво. То изисква преодоляване парадигмата на демокрацията и нов поглед към полагаемите се права. Това е цивилизационен поврат.
- 9) Промяна на формата на ценностния триъгълник изисква промяна на измеренията на СИПР, и най-вече СИПР „житетски шансове“ и „доверие“, защото оцеляването на политическата подсистема при натиска на техно подсистемата е възможно единствено чрез социалната.
- 10) Социалната подсистема ще претендира полагаеми се права и ще се позове на техно подсистемата за широко участие в политическия процес.
- 11) Икономическата подсистема ще предприеме мерки за смяляване на ценностните разлики със социалната подсистема като защитна реакция спрямо риска в обществената система.
- 12) Точката на бифуркация на различните подсистеми е различно мотивирана: необходимост от първи ранг – оцеляване за политическата, необходимост от втори ранг – сигурност за социалната, необходимост от 5 ранг – трансцедентност за техно и финансовата подсистема, необходимост от 4 ранг – самоактуализация за икономическата подсистема.
- 13) Вероятният обрат ще се инициира от икономическата подсистема, защото тя е най-заинтересована да се съобрази с ценностното разминаване със социалната подсистема, а и принципно нейната функция е адаптивна.

- 14) Технологичният цивилизационен обрат ще е зависим от способността на социалната подсистема да се интегрира с техно подсистемата в борбата си за полагаемите се права.
- 15) Технологичния цивилизационен разпад ще е зависим от колизията технологии – политика, при която политическата подсистема ще е второстепенна.

Заключение

Настоящият труд подложи на изследване следната *основна хипотеза*: Политическият риск, в качеството си на системен риск има икономически и социални измерения. Те са резултат от ценностни несъответствия на обществените подсистеми, поради което са риск за обществената система. Очертаха се три *частични хипотези*: 1) Политическият риск има и социални измерения; 2) СИПР са резултат от несъответствие на ценностите на социалната подсистема с наложените изкуствени конструкти - закони от политическата подсистема; 3) Връзката между СИПР и риска в обществената система е правопрпорционална. Това наложи разглеждане на пет теории: теория на риска, теория на политическия риск, теория на системите, теория на ценностите и теория на глобализацията. Теоретичният анализ имаше за цел да установи дихотомната природа на риска мотивиран от печалба/ полза при вероятност от загуба/ вреда, както и генерирането му само в системна среда от рационални и ирационални действия. Теорията на политическия риск въпреки подчертано едностранчивия си обект трябваше да докаже връзката си с всички останали елементи на обществената система. Приложението на системната теория изясни формата на обществената система и функционалното позициониране на политическата подсистема, което предопредели политическият риск като системен. Конструктивно социалната подсистема се оказва ядро на обществената, а чрез теорията на ценностите се потърсиха причините за генериране на СИПР. Теорията на глобализацията бе необходима, за да се подчертае борбата за ценностно възприемане при налагане на политически решения. Като сумаризирано следствие на този теоретичен анализ получихме: 1) обществена конструкция, в която политическата, икономическата, финансовата и социалната подсистеми са елементи; 2) пре моделирайки Парсъновата кибернетична йерархия стигнахме до извода, че социалната подсистема, бивайки интегративна за обществото като цяло, е ядро на системата. Така отношенията на понятията обществено – социално се изравни с това на система – елемент; 3) В тази конструкция, поради законодателният

си ексклузивитет, политическият риск се оказва системен, поради което се установиха освен финансови-икономически и социални измерения; 4) Социалната подсистема е в качеството на носител на ценности и поради това е интегрираща, поради което, се оказва, че генератор на СИПР са ценностните разминавания между подсистемите, тоест разликата между самите ценности и наложените изкуствени конструкции (закопи) от политическата подсистема; 5) Този извод подсказва формулиране на ценностен триъгълник на обществото определена от три ценности – свобода, власт и пари; 6) Условиата на глобализация потвърдиха резонанста на 4) и 5), като бяха определени като борба за ценностно възприятие чрез алокация на ценности.

Концептуалната същност на СИПР се базира на изводите от описания теоретичен анализ. Установиха се четири вида СИПР: полагаеми се права, житейски шансове, доверие/ недоверие и единение/ разединение. В различие от социалните рискове, които са индивидуални и не предизвикват системата, СИПР са колективни, системни, и носят капацитет за системна промяна. СИПР имат каузална зависимост с политическия риск, самопровокират се един друг и формират ценностния триъгълник на обществото, който е показател за обществен риск. Емпирично бе потърсено проявление на СИПР в глобалните политически рискове през последните пет години. Пандемичната ситуация бе използвана за демонстрация на експерименталния концептуален СИПР-индекс и изводите от него. В заключение потвърдихме хипотезата, че политическият риск, в качеството си на системен риск генерира и СИПР. Те са резултат от ценностни несъответствия на обществените подсистеми, поради което са риск за обществената система.

От гледна точка на научната полезност на настоящото изследване може да се разгледат два аспекта: 1) приносът на системния подход към теорията на политическия риск и ценностната му обосновка; 2) нови въпроси възникващи в следствие на това. Концепцията за СИПР предлага нов поглед към политическия риск, заложен в основната хипотеза. *Първо* – доколкото до момента теорията, а и практиката е разглеждала политическия риск като риск касаещ бизнеса, то концепцията за СИПР показва, че политическият риск, резултат от политически решения и действия, касае, а следователно и представлява риск, за всички подсистеми на обществото, тоест и на социалната. Това влияние е директно и индиректно, чрез вторично въздействие от реализиране на риск в другите подсистеми. *Второ* – разглеждането на социалния риск отделно от политическия риск negliжира рисковата функционалност на политическата подсистема определена от ексклузивитета ѝ да създава закона на обществената система,

в която социалната подсистема е елемент. *Трето* - концепцията за СИПР се опитва да насочи вниманието върху управление на политическия риск чрез превенция на политическия риск. Тя търси произхода му, и го открива, в несъизмерността на ценностите на обществените подсистеми. Затова и се опитва да предложи метод за изчисляване, не на рисковия потенциал, а на баланса на ценностите, при който този рисков потенциал се проявява. Презумпцията тук е, че ценностните несъответствия произлизат от изкуствени конструкции създадени и наложени от един от елементите на цялата система, но се отразяват в риск за цялата система. Така, обусловени ценностно, СИПР придобиват значение съизмеримо с риска за системата.

Въпросите, които възникват от това изследване са поне три и касаят политическото представителство, икономическия ръст и ценностите. Нека започнем с последното. Казахме вече, че различните системи изживяват различни и различно ценностите си. В този смисъл например „свободата“ за социалната, политическата и икономическата подсистема носи различно значение, съответно лична свобода, законотворческа и изпълнителска свобода, пазарна свобода. Това разминаване изисква остойносттаване на приликите в интеграционен символ на „свобода“ и предполага изследване на символното и ценностно противопоставяне в процеса на генериране на политически риск. От своя страна икономическият ръст е повод за „житейски шансове“, политическа риторика и управление на политически риск. От друга страна той също е свързан с изживяваните ценности на обществените подсистеми, като поставя въпроса за достатъчността на материалните блага, неравенството, породено от неговата неравномерност в пространството, и ролята му в създаване и управление на екологичен и социален риск. На последно място, но не по значение, е политическото представителство. Бивайки свързано със СИПР „полагаемите се права“ въпросът е категоричен: дали настоящата парадигма на демокрация отразява в себе си ценностите на социалната подсистема и как това е възможно при условие, че представителството е едва 0,003% от обществото? Към този въпрос е и логичният въпрос съобразен с принципа за изоморфизма на системите, а именно: Ако в системата (по принцип) се прилагат еднакви закони и принципи, то защо в обществената система съществува законодателен ексклузивитет на един от елементите ѝ, а в другите системи такъв липсва? С последния въпрос са свързани бъдещите интереси в областта на концепцията за социални измерения на политическия риск. Конкретната предстояща цел е свързана със СИПР индекс. В настоящата работа не е предложена методология за остойносттаване на факторите генериращи СИПР. Друга интересна изследователска

насока е технологичната подсистема на обществото от гледна точка на СИПР. Развитието на икономически практики наречени “споделена икономика”, “икономика на доверието” както и на технологични практики свързани с “отворени ресурси” (open source) ще бъдат предизвикателство пред политическата подсистема. Те са свързани отново с широко участието и полагаеми се права, което повече от винаги, днес е технологично възможно. В противовес на тази възможност технологичната подсистема държи информацията за цялата системата на входа и на изхода и конкурира политическата. Въпросът как това променя ценностните възприятия, политическия риск и системата е не само любопитен, а може би много важен.

Самооценка на приносните моменти в дисертационния труд

1. Дефиниране и анализ на политическия риск като системен през призмата на системния подход. Извеждане на неизследвани досега измерения на политическия риск, каквито са социалните му измерения.
2. Идентифициране, дефиниране и класифициране на видовете СИПР. Конструирание на формален модел на СИПР.
3. Въвеждане на нов вид политически риск – технологичен, като риск за самата политическа подсистема, а следователно и за обществената система.
4. Премоделиране на кибернетичния модел на обществото на Т. Парсънз в модел на подмножества, с който се демонстрира мястото на социалната интеграционна подсистема като централно (ядро) в обществената система.
5. Извеждане на ценностен триъгълник на обществото за анализ на политическия риск в обществената система.
6. Съставяне на концептуален модел на СИПР индекс за изчисляване на политическия риск в обществената система. Изчисляване и експериментално прилагане на същия в конкретна ситуация.

Публикации по темата на дисертацията

(2018) “Политическият риск на парадигмата демокрация.”, в: *Научни трудове*, Издат. Фондация “Национална и международна сигурност”, София, с. 146-179, ISSN:1314-9105

(2020) “Просещите принцове на Макиавели”, в: *Интерес, ценности, легитимност: международни, европейски и национални измерения*, сборник с доклади от конференция на Катедра “Международни отношения” и Катедра “Политология”, УНСС, ноември, 2019 г., сс. 287-298, ISBN: 978-619-232-330-1